

การสร้างสรรค่านาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค*

THE CREATION OF PERFORMING ARTS FOR COMMUNITY SOLIDARITY IN BANGKHAE DISTRICT

พิชญ์พชร เดชาศิริรณนท¹ และ อนุกูล โรจนสุขสมบูรณ์²

Phitpachara Dechasirinoranon¹ and Anukul Rojanasuksomboon²

¹⁻²จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁻²Chulalongkorn University, Thailand

Corresponding Author's Email: niceperzniceperz12@gmail.com

วันที่รับบทความ : 19 กุมภาพันธ์ 2569; วันที่แก้ไขบทความ 21 เมษายน 2569; วันที่ตอบรับบทความ : 23 เมษายน 2569

Received 19 February 2026; Revised 21 April 2026; Accepted 23 April 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างสรรค่านาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเก็บข้อมูลกับสมาชิกในชุมชนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วย เยาวชน วัยทำงาน และผู้สูงอายุ จำนวน 10-15 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยข้อมูลเชิงปริมาณ:วิเคราะห์ด้วย สถิติ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป กำหนดระดับนัยสำคัญที่ 0.05 ข้อมูลเชิงคุณภาพ:ใช้ การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จัดหมวดหมู่ข้อมูล วิเคราะห์ประเด็น แนวโน้ม และสรุปผล

ผลการวิจัยพบว่า

- 1) กระบวนการสร้างสรรค่านาฏกรรม (สร้างความสัมพันธ์-ออกแบบ-ฝึกซ้อม-สะท้อนผล)ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมจริง และสะท้อนปัญหาชุมชนได้
- 2) การฝึกซ้อม 10 ครั้งทำให้ผู้เข้าร่วมพัฒนาทักษะการแสดง การทำงานเป็นทีม และเข้าใจบทบาทตนเองมากขึ้น

Citation:

* พิชญ์พชร เดชาศิริรณนท และ อนุกูล โรจนสุขสมบูรณ์. (2569). การสร้างสรรค่านาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค. วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่, 4(3), 1203-1218.

Phitpachara Dechasirinoranon and Anukul Rojanasuksomboon. (2026). The Creation Of Performing Arts For Community Solidarity In Bangkhae District. Modern Academic Development and Promotion Journal, 4(3), 1203-1218.;

DOI: <https://doi.org/10.>

<https://so12.tci-thaijo.org/index.php/MADPIADP/>

3) ผู้เข้าร่วมมีการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมมีความมั่นใจมากขึ้น ทำงานเป็นทีมดีขึ้น ยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น และเคารพกติกา

4) ความสามัคคีของกลุ่มอยู่ในระดับ มาก (ค่าเฉลี่ย 4.48) บรรยากาศในกลุ่มเป็นมิตรอบอุ่น สูงที่สุด

5) ในระดับชุมชน เกิดความสัมพันธ์ข้ามวัย มีการสื่อสารมากขึ้น รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, การสร้างสรรค์นาฏกรรม, ความสามัคคีในชุมชน, เขตพื้นที่บางแค, อัตลักษณ์ท้องถิ่น

Abstract

This research article aims to create a performing arts production to promote unity within the community. Data were collected from 10–15 voluntary participants from the community, including youth, working-age adults, and the elderly. Quantitative data were analyzed using statistical methods with a software package, with the level of significance set at 0.05. Qualitative data were analyzed using content analysis, involving data categorization, issue and trend analysis, and conclusion drawing.

The research findings revealed that:

1. The creative process of the performance (relationship-building, design, rehearsal, and reflection) enabled genuine participation among members and effectively reflected community issues.

2. Ten rehearsal sessions helped participants improve their performance skills, teamwork, and understanding of their roles.

3. Participants demonstrated behavioral changes, including increased confidence, improved teamwork, greater acceptance of others' opinions, and respect for rules.

4. Group cohesion was at a high level (mean = 4.48), with the group atmosphere rated highest in terms of friendliness and warmth.

5. At the community level, intergenerational relationships were strengthened, communication increased, and a shared sense of community ownership was developed.

Keywords: Community participation, Performing arts creation, Community unity, Bang Khae area, Local identity

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน สังคมไทยได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยในอดีต กำลังเผชิญกับปัญหาความห่างเหินทางสังคม การลดลงของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และการลดทอนของอัตลักษณ์ท้องถิ่น อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่ (Putnam & Garrett, 2023) ความเป็นปัจเจกนิยมและการบริโภคสื่อเชิงพาณิชย์ได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เช่น งานประเพณี วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือการเล่นในชุมชนลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด (UNESCO, 2021)

นาฏกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นที่ให้ผู้คนกลับมามีส่วนร่วมทางสังคมมากยิ่งขึ้น โดยคำว่า “นาฏกรรม” มาจากคำว่า “นาฏยะ” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งหมายถึง การแสดง หรือการร่ายรำ รวมกับคำว่า “กรรม” ที่หมายถึง การกระทำ ดังนั้น นาฏกรรมจึงหมายถึงการแสดงออกทางศิลปะผ่านท่าทาง การเคลื่อนไหว และดนตรี เพื่อถ่ายทอดเรื่องราว ความรู้สึก และอารมณ์ให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจและความซาบซึ้ง (จิราพร กาญจนกิจ, 2563) นอกจากนี้ นาฏกรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากสามารถสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และคุณค่าทางสังคมของผู้คนในแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน (ธัญญา รัตน์ พูลเพิ่ม, 2567)

การนำนาฏกรรมมาประยุกต์ใช้ในบริบทของชุมชนจึงไม่เพียงแต่เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ความร่วมมือ และความเข้าใจระหว่างสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะการใช้กระบวนการศิลปะการแสดง หรือกระบวนการละครชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์กิจกรรม

ร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมและความเข้มแข็งของชุมชน (ชุดิมา สุวรรณศรี, 2566; พัทธี วงศ์คำ, 2566)

ในปัจจุบัน กรุงเทพมหานครได้มีการสนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมและนันทนาการผ่านการจัดตั้งศูนย์นันทนาการในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมสร้างสรรค์และพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยศูนย์นันทนาการอยู่ภายใต้การดำเนินงานของสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น กีฬา ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะ และการเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน (กรุงเทพมหานคร, 2566)

ศูนย์นันทนาการบางแค (เรื่องสอน) เป็นหนึ่งในศูนย์นันทนาการของกรุงเทพมหานครที่มีบทบาทในการเป็นพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป โดยมีการจัดกิจกรรมที่ครอบคลุมหลายด้าน ได้แก่ กิจกรรมกีฬาและนันทนาการ กิจกรรมศิลปะและวัฒนธรรม กิจกรรมพัฒนาทักษะและความรู้ รวมถึงกิจกรรมพิเศษสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และเยาวชน เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองได้อย่างทั่วถึง (กรุงเทพมหานคร, 2566)

จากเหตุผลดังกล่าวจึงนำไปสู่แนวคิดในการพัฒนาการสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชน โดยใช้สมาชิกที่มาใช้บริการ ณ ศูนย์นันทนาการบางแค (เรื่องสอน) เป็นกลุ่มเป้าหมายในการสร้างสรรค์นาฏกรรมร่วมกัน เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ และการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนผ่านกิจกรรมศิลปะการแสดง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิด Theatre of the Oppressed ของ Augusto Boal (1979) ที่เน้นให้ผู้เข้าร่วมมีบทบาทเป็น “ผู้แสดงและผู้ร่วมสร้างความหมาย” โดยผลการวิจัยพบว่าผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การออกแบบเนื้อหา การแสดง และการสะท้อนผล ซึ่งช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความผูกพันต่อกลุ่ม ส่งผลต่อความสามัคคีในชุมชน

ทฤษฎี Experiential Learning Theory ของ David A. Kolb (1984) ที่อธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากการลงมือปฏิบัติและการสะท้อนประสบการณ์ โดยผลการวิจัยพบว่า การฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่อง 10 ครั้ง ทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดการเรียนรู้ พัฒนา และปรับตัว จนสามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น ซึ่งสะท้อนวงจรการเรียนรู้จากประสบการณ์อย่างชัดเจน

แนวคิด Participatory Development ของ Robert Chambers (1994) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยผลการวิจัยพบว่า การเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) และเสริมสร้างความร่วมมือภายในกลุ่ม

ทฤษฎี Social Constructivism ของ Lev Vygotsky (1978) ที่มองว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยผลการวิจัยพบว่า การทำกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการช่วยเหลือกัน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในกลุ่ม

แนวคิดด้าน ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity Theory) ของ E. Paul Torrance (1974) เนื่องจากกระบวนการนาฏกรรมเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้คิด ออกแบบ และแสดงออกอย่างอิสระ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ควบคู่กับการทำงานร่วมกัน

นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิด Intergenerational Learning ของ Peter Jarvis (2006) เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า การรวมกลุ่มคนต่างช่วงวัยช่วยเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างวัย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสามัคคีในชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้ผลการวิจัยจะสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ แต่ก็พบความแตกต่างบางประการ เช่น ความราบรื่นในการทำงานร่วมกันที่ยังมีข้อจำกัดจากความแตกต่างของผู้เข้าร่วม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในทางปฏิบัติ การนำทฤษฎีไปใช้จริงจำเป็นต้องปรับให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

ผลการวิจัยครั้งนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎี อย่างชัดเจน โดยเฉพาะแนวคิดด้านการมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งล้วนสนับสนุนว่ากระบวนการนาฏกรรมสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสามัคคีในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ สมาชิกในชุมชนเขตพื้นที่ที่ผู้วิจัยศึกษา ซึ่งประกอบด้วยบุคคลหลากหลายช่วงวัย ทั้งเยาวชน วัยทำงาน และผู้สูงอายุ

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คัดเลือกโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างสรรค์นันทนาการเพื่อความสามัคคีในชุมชน จำนวนประมาณ 10–15 คน โดยพิจารณาจากความพร้อมและความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อใช้สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ที่เกี่ยวข้อง
- แบบสังเกตพฤติกรรม เพื่อบันทึกพฤติกรรมการมีส่วนร่วมและปฏิสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วม

- แบบสะท้อนผลกิจกรรม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกหลังเข้าร่วมกิจกรรมการบันทึกภาพนิ่งและวิดีโอ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

- แบบบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย เพื่อจดบันทึกเหตุการณ์และข้อสังเกตระหว่างการ
- การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและวางแผนการดำเนินกิจกรรม
- คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ดำเนินกิจกรรมการสร้างสรรค์นันทนาการ โดยมีขั้นตอน ได้แก่
- การสร้างความสัมพันธ์ (Ice Breaking)
- การออกแบบการแสดงร่วมกัน
- การฝึกซ้อมการแสดง (ประมาณ 10 ครั้ง)
- การนำเสนอผลงาน
- เก็บข้อมูลระหว่างดำเนินกิจกรรมด้วยการสังเกตและบันทึก
- สัมภาษณ์และให้ผู้เข้าร่วมสะท้อนผลหลังเสร็จสิ้นกิจกรรม
- รวบรวมข้อมูลทั้งหมดเพื่อนำไปวิเคราะห์ต่อไป

- การวิเคราะห์ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป และกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูล แยกประเด็นสำคัญ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ และสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์นาฏกรรมร่วมกับชุมชน และผลที่เกิดขึ้นต่อการเสริมสร้างความสามัคคี การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลในบ้นนี้อาศัยข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data Triangulation) ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม แบบสะท้อนผลกิจกรรม บันทึกภาคสนาม วิดีโอ และภาพถ่ายประกอบการแสดง โดยนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) อย่างเป็นระบบ

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยสมาชิกในชุมชนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างสรรค์นาฏกรรม จำนวนประมาณ 10-15 คน มีทั้งเพศชายและเพศหญิง ครอบคลุมช่วงวัยตั้งแต่วัยรุ่น วัยทำงาน จนถึงผู้สูงอายุ สะท้อนถึงความหลากหลายทางอายุ ประสบการณ์ชีวิต และบทบาททางสังคมในชุมชนบางแค ผู้ให้ข้อมูลรองประกอบด้วยประชาชนทั่วไปในชุมชน และผู้ชมการแสดงละคร ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความคุ้นเคยกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ ทำให้ข้อมูลที่ได้รับมีความสอดคล้องกับบริบทจริงของชุมชน

2. ผลการวิเคราะห์กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า กระบวนการดำเนินงานตามแนวคิด PAR ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมมีบทบาทเป็นทั้งผู้ร่วม

วิจัยและผู้สร้างสรรค์ผลงานนาฏกรรม โดยสามารถสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การออกแบบบทละคร การฝึกซ้อม ไปจนถึงการแสดงจริง ผู้เข้าร่วมสะท้อนว่าการได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจช่วยสร้างความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเจ้าของผลงาน (Sense of Ownership) และความภาคภูมิใจในบทบาทของตนเอง ส่งผลให้เกิดความรับผิดชอบร่วมและความผูกพันต่อชุมชนมากยิ่งขึ้น

2.2 การเรียนรู้ร่วมกันและการสะท้อนประสบการณ์ชีวิต กระบวนการละครเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิต ปัญหา และความรู้สึกที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน ผ่านการสร้างตัวละครและโครงเรื่องร่วมกัน โดยเฉพาะการใช้แรงบันดาลใจจากเรื่อง “มะเมียะ” ซึ่งมีประเด็นเกี่ยวกับความรัก ความแตกต่าง และความเข้าใจ ทำให้ผู้เข้าร่วมสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวในละครเข้ากับชีวิตจริงของตนเอง ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เชิงสะท้อน (Reflective Learning) ทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม

2.3 การสื่อสารและความสัมพันธ์ทางสังคม จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ พบว่าการทำกิจกรรมละครร่วมกันช่วยลดช่องว่างระหว่างวัยและบทบาททางสังคม สมาชิกในชุมชนมีการสื่อสารกันมากขึ้น เกิดการรับฟังความคิดเห็นที่หลากหลาย และสามารถทำงานร่วมกันภายใต้เป้าหมายเดียวกัน ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความแน่นแฟ้นและเอื้ออาทรมากขึ้น

3. ผลที่เกิดขึ้นต่อความสามัคคีในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อชุมชนส่งผลเชิงบวกต่อความสามัคคีในชุมชนบางเค โดยสามารถจำแนกผลลัพธ์ได้ดังนี้

3.1 ด้านความรู้สึกรับผิดชอบเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สมาชิกเกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของการทำกิจกรรมร่วมกัน

3.2 ด้านการยอมรับความแตกต่าง สมาชิกสามารถเปิดใจและยอมรับความคิดเห็น ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน

3.3 ด้านการสร้างพื้นที่สาธารณะทางสังคม ละครทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจร่วมกัน

4. ผลสะท้อนจากผู้ชมการแสดง ผู้ชมการแสดงส่วนใหญ่สะท้อนว่า ละครสามารถถ่ายทอดประเด็นทางสังคมและคุณค่าของความสามัคคีได้อย่างชัดเจนและเข้าใจง่าย การแสดง

ช่วยกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดการตระหนักรู้ถึงบทบาทของตนเองในการอยู่ร่วมกันในชุมชน และส่งเสริมความสนใจในการมีส่วนร่วมกิจกรรมชุมชนในอนาคต

บทนี้เป็นการสรุปสาระสำคัญของผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยโดยเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต เพื่อให้เกิดประโยชน์เชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม สรุปผลการวิจัย การวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์นาฏกรรมโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และเพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นต่อการเสริมสร้างความสามัคคี การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กระบวนการนาฏกรรมแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในบริบทพื้นที่บางแค

สมาชิกในชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยมีบทบาทเป็นทั้งผู้ร่วมคิด ผู้ร่วมปฏิบัติ และผู้ร่วมสะท้อนผล ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรม (Sense of Ownership) และความภาคภูมิใจในผลงานที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชน กระบวนการสร้างสรรค์นาฏกรรมเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิต ความรู้สึก ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของตนเองผ่านศิลปะการละคร ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน การทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน และการยอมรับความแตกต่างในชุมชน ในระดับชุมชน ผลการวิจัยพบว่า การจัดกิจกรรมนาฏกรรมช่วยส่งเสริมการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ลดช่องว่างระหว่างวัยและบทบาททางสังคม และก่อให้เกิดพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ร่วมกัน ผู้เข้าร่วมและผู้ชมการแสดงเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของความสามัคคี ความเอื้ออาทร และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อันนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมนาฏกรรมใน 4 ระดับสำคัญ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมเชิงความคิด (Participation in Idea Formation) สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอประเด็นปัญหา เลือกหัวข้อ และกำหนดทิศทางเนื้อหาการแสดง
2. การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ (Participation in Action) สมาชิกเข้าร่วมฝึกซ้อม แสดงละคร จัดเตรียมฉาก เครื่องแต่งกาย และประสานงานกิจกรรม

3. การมีส่วนร่วมเชิงสะท้อนผล (Participation in Reflection) สมาชิกแสดงความคิดเห็นหลังการแสดง วิเคราะห์สิ่งที่เรียนรู้ และเสนอแนะแนวทางพัฒนา

4. การมีส่วนร่วมเชิงความต่อเนื่อง (Sustained Participation) หลังจบโครงการ สมาชิกบางส่วนมีความประสงค์จัดกิจกรรมต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความยั่งยืนของกระบวนการกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมมิใช่เพียงการเข้าร่วมกิจกรรม แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความผูกพัน และความรับผิดชอบต่อชุมชนนาฏกรรมในฐานะเครื่องมือนันทนาการ

นาฏกรรมทำหน้าที่เป็นกิจกรรมนันทนาการที่มีคุณค่าใน 4 มิติ

1. มิติทางร่างกาย – การเคลื่อนไหวช่วยส่งเสริมสุขภาพ
2. มิติทางอารมณ์ – ช่วยผ่อนคลาย ลดความตึงเครียด
3. มิติทางสังคม – ส่งเสริมการทำงานเป็นทีม
4. มิติทางปัญญา – กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา

ต่างจากนันทนาการทั่วไปตรงที่ นาฏกรรมมี “เนื้อหาเชิงสังคม” ที่สะท้อนบริบทชุมชนนาฏกรรมในฐานะเครื่องมือแก้ไขปัญหา

จากการวิเคราะห์พบว่า นาฏกรรมช่วยแก้ไขปัญหามุมชนในประเด็นต่อไปนี้

1. ลดความห่างเหินระหว่างวัย กิจกรรมละครเปิดพื้นที่ให้เยาวชนและผู้สูงอายุทำงานร่วมกัน

2. แก้ปัญหาการสื่อสาร กระบวนการเล่าเรื่องและสะท้อนผลช่วยสร้างการรับฟังอย่างลึกซึ้ง

3. สร้างความเข้าใจความแตกต่าง บทละครสะท้อนประเด็นความหลากหลาย ทำให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

4. เสริมสร้างทุนทางสังคม เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ และเพิ่มความไว้วางใจในชุมชนนาฏกรรมจึงทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ปลอดภัย” สำหรับการพูดคุยปัญหา โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งโดยตรง

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน พบว่ากระบวนการที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การสร้างความสัมพันธ์ การ

ออกแบบการแสดง การฝึกซ้อม และการสะท้อนผล สามารถส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี ความร่วมมือ และความเข้าใจซึ่งกันและกันในกลุ่มได้อย่างชัดเจน ผลการวิจัยดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิด Theatre of the Oppressed ของ Augusto Boal (1979) ซึ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมมีบทบาทเป็นทั้ง “ผู้แสดง” และ “ผู้สร้างความหมาย” (Spect-actor) โดยกระบวนการละครถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสะท้อนปัญหา สร้างการมีส่วนร่วม และพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับทฤษฎี Experiential Learning Theory ของ David A. Kolb (1984) ซึ่งอธิบายว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นจากวงจรประสบการณ์ ได้แก่ การมีประสบการณ์ตรง (Concrete Experience) การสะท้อนประสบการณ์ (Reflective Observation) การสร้างแนวคิด (Abstract Conceptualization) และการทดลองปฏิบัติ (Active Experimentation) โดยในงานวิจัยนี้ ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริงในกระบวนการนาฏกรรม ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม การสื่อสาร และการแก้ปัญหาร่วมกัน

ในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับแนวคิด Participatory Development ของ Robert Chambers (1994) ซึ่งเน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการพัฒนา โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้เข้าร่วมได้ร่วมกันออกแบบและพัฒนาการแสดง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (Sense of Ownership) และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ขณะเดียวกัน ผลการวิจัยยังเชื่อมโยงกับทฤษฎี Social Constructivism ของ Lev Vygotsky (1978) ที่อธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการทำงานร่วมกัน ซึ่งการสร้างสรรคนาฏกรรมในครั้งนี้เปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมได้สื่อสาร แลกเปลี่ยน และสร้างความรู้ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางสังคมและความเข้าใจในบริบทของชุมชน

ในด้านความคิดสร้างสรรค์ ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ E. Paul Torrance (1974) เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ (Creativity Theory) ที่เน้นความสามารถในการคิดอย่างหลากหลาย (Fluency) การคิดยืดหยุ่น (Flexibility) และการคิดริเริ่ม (Originality) โดย

กระบวนการนวัตกรรมการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงออกทางความคิดและสร้างสรรค์ผลงานร่วมกันอย่างอิสระ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยในอดีต พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะด้านศิลปะการแสดงหรือผลลัพธ์ของการแสดงเป็นหลัก ในขณะที่งานวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับ “กระบวนการมีส่วนร่วม” มากกว่าผลลัพธ์ของผลงาน ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ Process-based Learning ที่เน้นคุณค่าของกระบวนการเรียนรู้มากกว่าผลสำเร็จสุดท้าย

นอกจากนี้ งานวิจัยครั้งนี้ยังมีความแตกต่างจากงานวิจัยบางส่วนในอดีตในประเด็นของความหลากหลายของกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากการรวมกลุ่มคนต่างช่วงวัย ได้แก่ เยาวชนวัยทำงาน และผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Intergenerational Learning ของ Peter Jarvis (2006) ที่เน้นการเรียนรู้ข้ามวัย โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างวัยช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ในสังคมได้ดียิ่งขึ้น

โดยสรุป ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การสร้างสรรค์นวัตกรรมการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ไม่เพียงแต่สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีสำคัญหลายประการ เช่น Theatre of the Oppressed, Experiential Learning, Participatory Development และ Social Constructivism เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการบูรณาการแนวคิดเหล่านี้เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

สรุป/ข้อเสนอแนะ

สรุปก่อนเข้าสู่ข้อเสนอแนะงานวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์นวัตกรรมการเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์นวัตกรรมการ และผลที่เกิดขึ้นต่อความสามัคคีของชุมชน โดยผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า กระบวนการนวัตกรรมการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์ การออกแบบเนื้อหา การฝึกซ้อม และการสะท้อนผล ช่วยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และสามารถสะท้อนปัญหาในชุมชนผ่านบทละครเรื่อง “บางแคแดนสุขสันต์” ได้อย่างเหมาะสม ในด้านพัฒนาการของผู้เข้าร่วม พบว่า การฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่องจำนวน 10 ครั้ง ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมมีพัฒนาการทั้งด้านการแสดงออก การทำงานเป็นทีม และความเข้าใจในบทบาทของตนเอง โดยในช่วงท้ายของกระบวนการ กลุ่มสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ด้านผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อผู้เข้าร่วม พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก ได้แก่ มีความมั่นใจมากขึ้น มีทักษะการทำงานเป็นทีมดีขึ้น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และเห็นความสำคัญของกติกาส่วนรวม

สำหรับระดับความสามัคคีของกลุ่ม พบว่าโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 4.48) โดยเฉพาะด้านบรรยากาศของกลุ่มที่มีความเป็นมิตรและอบอุ่นอยู่ในระดับมากที่สุด สะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการนาฏกรรมสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในระดับชุมชน กิจกรรมดังกล่าวช่วยสร้างความสัมพันธ์ข้ามวัย เปิดพื้นที่การสื่อสารและเสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของความสามัคคีในชุมชน

ในส่วนของการอภิปรายผล พบว่า ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วม ที่ชี้ให้เห็นว่าการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีบทบาทในการคิดและลงมือทำร่วมกัน จะช่วยสร้างความผูกพันและความร่วมมือภายในกลุ่ม นอกจากนี้ ยังพบว่าความสามัคคีเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้เกิดขึ้นทันที อีกทั้งปัจจัยด้านบรรยากาศและความรู้สึกที่ดีภายในกลุ่มมีบทบาทสำคัญต่อการทำงานร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ยังพบข้อจำกัดในด้านความแตกต่างของผู้เข้าร่วม เช่น อายุและความสามารถ ซึ่งส่งผลต่อความราบรื่นในการทำงานร่วมกัน แต่สามารถแก้ไขได้ด้วยการช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม

งานวิจัยเรื่องการสร้างสรรค์นาฏกรรมเพื่อเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสรรค์นาฏกรรมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ศูนย์นันทนาการบางแค (เรื่องสอน) การวิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีสมาชิกศูนย์นันทนาการเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างสรรค์นาฏกรรม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างสรรค์นาฏกรรมเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทำงานร่วมกัน และเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีภายในกลุ่ม นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวยังช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน **ข้อเสนอแนะ 1. ข้อเสนอแนะเชิงการปฏิบัติ** หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชน สามารถนำกระบวนการนาฏกรรมแบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้เป็นกิจกรรมเสริมสร้างความสามัคคี การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชน โดยควรเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนมีบทบาทในการออกแบบ วางแผน และ

ตัดสินใจกิจกรรมอย่างแท้จริง รวมถึงให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของพื้นที่ เพื่อให้กิจกรรมที่ดำเนินการเกิดผลลัพธ์ที่เหมาะสมและยั่งยืน **2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป** การวิจัยในอนาคตควรขยายระยะเวลาการดำเนินการกิจกรรมเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของความสามัคคีและความสัมพันธ์ในชุมชนในระยะยาว ควรเพิ่มจำนวนและความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้นำชุมชน หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ รวมถึงศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในชุมชนที่มีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์และพัฒนาองค์ความรู้ด้านการใช้ศิลปะเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในเชิงวิชาการต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การสร้างสรรค์นฏกรรมเพื่อความสามัคคีในชุมชนเขตพื้นที่บางแค ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์ ความช่วยเหลือ และการสนับสนุนจากหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ คำปรึกษา ตรวจสอบ และชี้แนะแนวทางทางวิชาการอย่างใกล้ชิดตลอดระยะเวลาการดำเนินการวิจัย จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้มีความถูกต้อง สมบูรณ์ และเป็นไปตามหลักวิชาการ ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ประจำหลักสูตร และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพของงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเขตพื้นที่บางแคทุกท่าน ที่กรุณาให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล การเข้าร่วมกิจกรรม และการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้งานวิจัยเรื่องนี้สามารถสะท้อนบริบทและความเป็นจริงของชุมชนได้อย่างแท้จริง ขอขอบคุณ หน่วยงาน องค์กร และผู้สนับสนุน ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ อุปกรณ์ และทรัพยากรต่างๆ ที่เอื้อต่อการดำเนินงานวิจัยจนประสบผลสำเร็จ

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ครอบครัว เพื่อนร่วมรุ่น และผู้ที่ให้กำลังใจทุกท่าน ที่คอยสนับสนุนทั้งด้านจิตใจและกำลังใจตลอดระยะเวลาการศึกษา หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ทางวิชาการหรือสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ ผู้วิจัยนับว่าเป็นเกียรติและความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับ

นี้ ผู้วิจัยขอขอบแต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ส่วนข้อบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

เอกสารอ้างอิง

- กมลทิพย์ วัฒนกุล. (2564). ศิลปะการแสดงกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์*, 13(2), 27–45.
- จันทร์เพ็ญ ปานทอง. (2565). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารวิจัยสังคมศาสตร์*, 15(1), 89–108.
- ชุติมา สุวรรณศรี. (2566). การใช้กระบวนการละครชุมชนในการสร้างความสามัคคีทางสังคม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 18(3), 55–74.
- ณัฐกานต์ ศรีสวัสดิ์. (2564). ทูตทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนเมืองในบริบทสังคมไทย. *วารสารพัฒนาสังคม*, 23(2), 101–120.
- ธัญญารัตน์ พูลเพิ่ม. (2567). ศิลปะการละครเพื่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 19(1), 33–52.
- บุญญาภา อินทร์ทอง. (2565). การเรียนรู้จากประสบการณ์ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชน. *วารสารครุศาสตร์*, 20(2), 67–85.
- พัชรี วงศ์คำ. (2566). การพัฒนาชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน. *วารสารการบริหารสังคม*, 12(1), 1–18.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2564). *แนวทางการใช้ศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- Bradbury, H. (2022). *The SAGE handbook of action research*. (3rd ed.). London: Sage.
- Butterwick, S., & Selman, J. (2021). *Dancing in the dark: Youth, popular culture and participatory action research*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Hickey, S., & Mohan, G. (2021). *Participation: From tyranny to transformation?*. London: Zed Books.

- Kolb, D. A., & Kolb, A. Y. (2022). Experiential learning theory: A dynamic, holistic approach to management learning. *Journal of Management Education*, 46(2), 163–177.
- Putnam, R. D., & Garrett, S. R. (2023). Social capital, civic engagement, and community resilience. *Community Development Journal*, 58(1), 1–18.
- UNESCO. (2021). *Culture and community resilience*. Paris: UNESCO.
- UNDP. (2022). *Human development report 2022: Uncertain times, unsettled lives*. New York, NY: United Nations Development Programme.
- Reason, P., & Torbert, W. R. (2021). Action research for transformative learning. *Action Research*, 19(3), 356–372.